

Tax Notes International, June 9, 1997, str. 1913-23

Janet Stotsky¹

Uprzedzenia w zakresie płci (*gender bias*) w systemach podatkowych

W większości krajów systemy podatkowe odzwierciedlają kalejdoskop decyzji podejmowanych w przeciągu wielu lat. Na decyzje te wpływało wiele różnych czynników, łącznie z postawami społecznymi. W rezultacie wiele systemów podatkowych przejawia uprzedzenia ze względu na płeć. Ostatnimi czasy zmieniające się postawy wpłynęły w wielu krajach na reformy systemów podatkowych w kierunku zniwelowania tego uprzedzenia. Przykładowo w latach 80. kilka krajów Europy Zachodniej zreformowało swoje systemy podatków dochodowych od osób fizycznych tak, aby wyeliminować warunki, które wyraźnie dyskryminowały kobiety. Ogólnie rzecz biorąc, w krajach uprzemysłowionych systemy podatków dochodowych od osób fizycznych oparte o wspólne rozliczanie przyczyniły się do rozpoczęcia długotrwałej dyskusji na temat tego, jak podatek dochodowy traktuje dochody drugorzędnej osoby zarabiającej (którą z założenia była kobieta) oraz tego jakie bodźce wysyła podatek dochodowy kobietom w kwestiach związanych z ich zarobkowaniem, wychowywaniem potomstwa, czy innym zachowaniem (Munnell, 1980; O'Neill, 1983; Briggs, 1985; Nelson, 1991; Feenbuerg and Rosen, 1995).

Ten artykuł ma na celu rozszerzenie badania uprzedzeń dotyczących płci w systemach podatkowych poza typowe granice. Nacisk położony jest głównie na podatek dochodowy od osób fizycznych, pomimo tego, iż uprzedzenia w zakresie płci mogą być obecne w innych obszarach opodatkowania. Akcent położony jest także głównie na kraje uprzemysłowione, chociaż niektóre najbardziej wyraźne uprzedzenia dotyczące płci istnieją w systemach podatków dochodowych od osób fizycznych w niektórych krajach rozwijających się.

Systemy podatkowe obejmują szeroki zakres podatków takich, jak podatki dochodowe od osób fizycznych i prawnych, podatek od wynagrodzeń, od produktów i usług, handlu zagranicznego, bogactwa, darowizn, czy spadków. Natura uprzedzenia dotyczącego płci będzie się różniła w zależności od rodzaju podatku. Bardziej prawdopodobne jest, że uprzedzenie to wystąpi wtedy, gdy zobowiązanie podatkowe jest oparte na dochodzie lub bogactwie osób fizycznych, niż gdy opodatkowana jest osoba prawna, czy też sprzedaż lub zakup produktów i usług. Uprzedzenie w zakresie płci może także wystąpić w powiązaniach pomiędzy płaceniem podatków a otrzymywaniem świadczeń z programów ubezpieczeń społecznych.

Uprzedzenie dotyczące płci może przybrać formę jawną, jak i ukrytą. Formy jawne są to specyficzne warunki prawne czy też regulacje, które definiują i traktują mężczyzn i kobiety odmiennie. Formy niejawne to klauzule prawne, czy też regulacje, które z powodu typowych społecznych układów i zachowań ekonomicznych, prowadzą do różnych konsekwencji dla mężczyzn i dla kobiet. Chociaż dyskryminacja jawna jest z pewnością rozmyślna, to dyskryminacja niejawna może być mimowolna, jak i przemyślana. Obydwie formy

¹ Janet G. Stotsky związana jest z Departamentem Stosunków Fiskalnych Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

dyskryminacji – jawna i niejawną – stały się celami reformy w krajach starających się osiągnąć system opodatkowania wolny od uprzedzeń związanych z płcią, z tym że akcenty rozłożone były w odmienny sposób w zależności od kraju. Względnie łatwo jest rozpoznać uprzedzenia jawne, ponieważ w dużym stopniu zależą one od języka używanego w kodeksach i regulacjach podatkowych. Zdecydowanie trudniej zidentyfikować niejawną uprzedzenia na temat płci, ponieważ w przeważającej mierze zależą one od sądów wartościujących dotyczących pożądanego zachowań społecznych i ekonomicznych. Mogą się one znacząco różnić w zależności od społeczeństwa i od okresu czasu.

1. Podatki dochodowe od osób fizycznych

Główny nacisk przy ocenie ważkości uprzedzenia dotyczącego płci w systemie podatkowym był położony na podatek dochodowy od osób fizycznych. Jawna dyskryminacja płci jest częściej odnajdywana przy tego typu podatkach niż w przypadku innych podatków, ze względu na to że stosuje się je do pojedynczych osób lub innych jednostek rodzinnych, takich jak pary małżeńskie lub całe rodziny i dlatego łatwiej dostosowują zróżnicowane traktowanie pojedynczych osób ze względu na płeć.

Jawna dyskryminacja ze względu na płeć może w kodeksie podatkowym przyjąć kilka form. Można ją znaleźć, między innymi, w regułach dotyczących alokacji wspólnego przychodu (takiego jak dochody pozapłacowe, czy dochody ze wspólnie prowadzonego biznesu rodzinnego), alokacji ulg podatkowych, odliczeń, czy innego typu preferencji, jak również w ustalonych stopach podatkowych, odpowiedzialności za wypełnienie dokumentów podatkowych, czy odpowiedzialności za opłacanie podatku (zobacz w tabeli 1). Niejawna dyskryminacja ze względu na płeć może być uchwycona w najprostszy sposób w podatku dochodowym od osób fizycznych, ponieważ ten typ podatku bezpośrednio wpływa na podaż pracy i inne zachowania (zobacz tabela 1).

Tabela 1	
Formy uprzedzeń dotyczących płci w globalnych podatkach dochodowych	
Opodatkowanie łączne	Opodatkowanie indywidualne
Jawne	
Alokacja preferencji podatkowych związanych z małżonkami	Alokacja dochodu pozapłacowego i przychodów z działalności gospodarczej
Odpowiedzialność za stosowanie się do prawa podatkowego	Alokacja preferencji podatkowych
	Struktura stóp
Niejawne	
Progresywne krańcowe stopy podatkowe oraz drugorzędne osoby zarabiające	Alokacja dochodu pozapłacowego i przychodów z działalności gospodarczej
	Alokacja preferencji podatkowych

A. Analityczny (cedularny) a globalny podatek dochodowy

Dyskryminacja płci może być zakorzeniona w każdym rodzaju podatku dochodowego od osób fizycznych. Typ dyskryminacji wydaje się jednak zależeć od struktury podatku. Podatki dochodowe od osób fizycznych mogą być podzielone na dwie główne podgrupy: cedularne i globalne². W przypadku cedularnego podatku dochodowego zobowiązanie jest determinowane w oparciu o każde źródło dochodu. Cedularne podatki dochodowe płacone przez podatnika od różnych źródeł dochodu mogą, jednakże, współdziałać z sobą w taki sposób, że podatnik będzie mógł odliczyć sobie podatek płacony w jednej grupie (cedule) od zobowiązania podatkowego wynikającego z otrzymania innego rodzaju dochodów (należących do innej cedule), lub w inny sposób. W przypadku podatku globalnego dochód jest agregowany i zazwyczaj tylko jedna stopa podatkowa jest stosowana do całości dochodu. Globalne podatki dochodowe mają zazwyczaj elementy cedularne dotyczące pewnych źródeł dochodu, takich jak zyski kapitałowe. Cedularne podatki dochodowe występują zazwyczaj w krajach rozwijających się, szczególnie tam, gdzie możliwości administracji podatkowej nie są dobrze rozwinięte. Globalne podatki dochodowe można zazwyczaj odnaleźć w krajach uprzemysłowionych i w coraz większym stopniu w krajach rozwijających się.

Jawna dyskryminacja ze względu na płeć w czystych cedularnych podatkach dochodowych nie jest zbyt częsta, ponieważ zobowiązanie podatkowe tworzone jest raczej w odniesieniu do poszczególnych źródeł dochodu niż do poszczególnych podatników. Przykładowo w systemie czystego podatku cedularnego dochód płacowy może zostać pobrany od podatników zgodnie ze stopą dla pierwszej cedule, dochód z kapitału zgodnie ze stopą przypisaną innej cedule, itd. Zwykle to czy podatnik jest kobietą, czy mężczyzną byłoby bez znaczenia, chociaż takie rozróżnienie, podobnie jak rozróżnienie ze względu na stan cywilny, może być wprowadzone. Jednak wiele cedularnych podatków dochodowych zawiera elementy, takie jak odliczenia, czy kredyty, które odnoszą się do indywidualnej charakterystyki podatnika. Pod tym względem podatki tego typu mogą zawierać w sobie jawne uprzedzenia dotyczące płci, w taki sposób, że odliczenia będą wiązały się z płcią podatnika.

Jednakże to globalne podatki dochodowe były zazwyczaj źródłem uprzedzeń w odniesieniu do płci i stąd wynika nacisk na podjęcie wysiłków, aby ten stan rzeczy wyeliminować w krajach uprzemysłowionych. Globalne podatki dochodowe mogą być podzielone na dwie główne podgrupy oparte o fakt rozliczania się wspólnego lub samodzielnego przez podatnika. W wielu krajach wprowadzono podatek dochodowy od osób fizycznych, który obowiązuje osoby fizyczne jako jednostki, tak więc wszyscy odpowiedzialni są za rozliczenie podatku, jeśli otrzymują dochód podlegający opodatkowaniu. W systemie indywidualnego rozliczania małżonkowie rozliczają się rozdzielnie z otrzymanego przez każde z nich dochodu, płacowego i pozapłacowego, a odliczenia za dzieci lub inne cele alokowane są w oparciu o obowiązujące prawo. W wielu krajach uprzemysłowionych, jak i większości krajów rozwijających się wymagane jest indywidualne rozliczanie podatków, przynajmniej w odniesieniu do niektórych źródeł

²**Podatek cedularny**, typ opodatkowania polegający na odrębnym opodatkowywaniu każdego rodzaju dochodów podatników. Pozwala na preferowanie jednych, a dyskryminowanie innych rodzajów dochodów przez ustalanie zróżnicowanych stawek i skal opodatkowania. Utrudnia jednak stosowanie progresji w stosunku do podatników osiągających dochody z kilku źródeł. Współcześnie w większości krajów (w Polsce od 1992) zastąpiony został [podatkiem globalnym](#). Źródło : http://portalwiedzy.onet.pl/4486,,,,,podatek_cedularny,haslo.html

dochodów. Cedularne podatki dochodowe zgodnie ze swoją naturą wymagają indywidualnego rozliczania, stąd też wiele krajów rozwijających się zachowało tą metodę nawet po zaadoptowaniu globalnego podatku dochodowego. W przeciwieństwie do krajów uprzemysłowionych, w których prawie zawsze w pewnym okresie występowało łączne rozliczanie podatków. Wiele z nich odeszło jednak od wspólnego rozliczania w kierunku rozliczania indywidualnego, częściowo w celu ograniczenia dyskryminacji ze względu na płeć (np. w Wielkiej Brytanii i kilku innych krajach w Europie). Nieliczne odeszły od rozliczania indywidualnego (lub mieszanego) w kierunku rozliczania łącznego (np. Portugalia). Niektóre kraje wymagają, lub dają możliwość parom małżeńskim wspólnego wypełniania zobowiązań podatkowych (m.in. Niemcy, Stany Zjednoczone), a niektóre wymagają wspólnego rozliczania się od gospodarstw domowych (np. Francja).

B. Rozliczanie indywidualne

W krajach, gdzie podatek dochodowy rozliczany jest w oparciu o indywidualne zeznania podatkowe, uprzedzenia w związku z płcią mogą przybrać kilka form, włączając w nie alokację dochodów pozapłacowych i uzyskiwanych z działalności gospodarczej, alokację preferencji podatkowych, czy stopy podatkowe.

1. Alokacja dochodów pozapłacowych

Alokacja dochodów pozapłacowych jest powszechnym sposobem występowania jawnej dyskryminacji za względu na płeć. Zazwyczaj w systemie indywidualnego rozliczania w przypadku par małżeńskich dochód płacowy jest przypisywany pracownikowi, który ten dochód zarobił, podczas gdy dochód pozapłacowy nastęrcza większej ilości problemów, gdyż musi zostać przypisany jednemu lub drugiemu z małżonków. Istnieje kilka sposobów neutralnych z punktu widzenia relacji płci, w jaki dochód ten może być alokowany, takich jak przypisywanie całości dochodów pozapłacowych osobie więcej zarabiającej, alokowanie dochodu równomiernie pomiędzy małżonków, pozwolenie parom na alokację tego dochodu zgodnie z ich decyzją, lub przypisanie dochodu małżonkowi, który posiada oficjalne prawo użytkowanie tej własności, jeśli nie jest ono wspólne.

Istnieje wiele kodeksów podatkowych, które zawierają jawne uprzedzenia związane z płcią, w których wszystkie dochody pozapłacowe przypisywane są mężowi bez względu na okoliczności. Wiele z tych krajów wywodzi swoje systemy podatkowe z angielskiej tradycji prawnej, w której cały dochód uzyskany przez pary małżeńskie uważany był za własność męża. Jest to przeciwstawne do tradycji prawa cywilnego, przeważającego w krajach łacińskich, w której dochód zarabiany przez parę małżeńską w czasie trwania tego małżeństwa był uważany za „wspólność majątkową” (tzn. własność obydwójga małżonków).

Wiele z tych krajów wywodzi swoje systemy podatkowe z angielskiej tradycji prawnej, w której cały dochód uzyskany przez pary małżeńskie uważany był za własność męża.

Jasny przykład takiego uprzedzenia można znaleźć w brytyjskim systemie podatkowym, który obowiązywał do 1990 roku, kiedy to kodeks podatkowy został zamieniony ze wspólnego rozliczania (z opcją rozliczania indywidualnego, gdy żona pozyskiwała dochód z pracy) na obowiązkowe rozliczanie indywidualne. Przed 1990 rokiem, jeżeli dochód rozliczany był rozdzielnie, cały dochód z tytułu własności był przypisywany mężowi. Taka praktyka jest wciąż dzisiaj utrzymywana w wielu krajach we wszystkich częściach świata,

włączając w to Amerykę Łacińską, Azję i Afrykę. W tych krajach pary muszą rozliczać się wspólnie, ale w wielu przypadkach, jeżeli żona pracuje, może ona odprowadzać podatek od swojej pracy oddzielnie, podczas gdy dochody pozapłacowe przypisywane są mężowi. Ta koncepcja własności małżeńskiej ma konsekwencje nie tylko dla systemu podatkowego, ale również dla innych aspektów życia społecznego, jak również może integralnie wpłynąć na dobrobyt kobiet (a często również ich dzieci). Z powodu zdecydowanie gorszej możliwości ubiegania się o udział w rodzinnym majątku.

2. Alokacja dochodu z rodzinnej działalności gospodarczej

Tak jak w przypadku dochodu pozapłacowego, dochód z prowadzenia rodzinnego biznesu jest również w wielu krajach przypisywany mężowi bez względu na rolę żony w prowadzeniu działalności gospodarczej (np. Tanzania). W niektórych krajach wprowadzono ograniczenia dotyczące przekazywania dochodu współmałżonkowi, ponieważ kiedy małżonkowie rozliczają się oddzielnie przesuwanie dochodu na małżonka płacącego podatki według niższej krańcowej stopy podatkowej jest formą unikania płacenia podatków. Niemniej istnieją administracyjne rozwiązania tego problemu, które nie wymagają przypisywania całego dochodu z działalności gospodarczej mężowi.

3. Alokacja preferencji podatkowych

Alokacja odliczeń, zwolnień i innych preferencji podatkowych jest innym sposobem, w jaki przejawiają się jawne uprzedzenia związane z płcią w systemie indywidualnego rozliczania. Zazwyczaj kraje przyznają możliwość zwolnień lub odliczeń na określone cele, włączając w to dzieci, czy niepracującego małżonka. W systemie indywidualnych rozliczeń, takie zwolnienia i odliczenia muszą być alokowane pomiędzy małżonków w sposób zdefiniowany przez prawo. W niektórych krajach natura zwolnień i odliczeń, o które mogą się ubiegać podatnicy, zależy od ich płci. Ten typ jawnej dyskryminacji mógł być odnaleziony w niektórych podatkach europejskich opartych o indywidualne rozliczanie, niemniej większość europejskich systemów podatkowych wyeliminowała te różnice. Przykładowo, w Holandii do 1984 roku żonaty mężczyzna był uprawniony do większej kwoty zwolnionej od podatku niż zamężna kobieta. W niektórych krajach rozwijających się uprzedzenia w alokacji odliczeń wciąż są obecne. Jedną z form dyskryminacji jest przyzwoleń na odliczenie tylko mężowi. Na przykład w Jordani, gdy mąż i żona rozliczają się oddzielnie, pewne odliczenia są dostępne tylko dla męża, a nie dla żony (choć ta same odliczenia i zwolnienia mogą być przyznane żonie całkowicie lub częściowo, jeżeli będzie o to prosił mąż, lub jeśli jest ona jedynym żywicielem rodziny). Podobnie w Zimbabwie, żonaty mężczyzna, który jest jedyną osobą zarabiającą posiada uprawnienia do określonego kredytu, ale nie żona.

4. Struktura stóp podatkowych

Dyskryminacja płci może być również odnaleziona w praktyce egzekwowania różnych stóp podatkowych od kobiet i mężczyzn, jeśli wyższe stopy stosowane są do zamężnych kobiet (np. Republika Południowej Afryki do 1995 roku).

C. Wspólne rozliczanie

Dyskryminacja ze względu na płeć może występować również w krajach, w których pary małżeńskie są zobowiązane do łącznego rozliczania podatku dochodowego od osób fizycznych (lub taki typ rozliczania jest bardziej prawdopodobny). Ponieważ jednostką płacącą podatki jest para, jawna dyskryminacja jest tu rzadsza niż w systemie indywidualnego rozliczania.

1. Alokacja preferencji podatkowych

Jedną z form jawnej dyskryminacji wiąże się z tworzeniem pewnych preferencji podatkowych dostępnych tylko mężczyznom. Przykładowo, kodeks podatku dochodowego może wprowadzać dodatek dla żonatych mężczyzn, jeżeli utrzymują oni gospodarstwo domowe, ale nie zamężnym kobietom.

2. Odpowiedzialność za przestrzeganie prawa

Inna forma jawnej dyskryminacji występuje w krajach, które wymagają, aby łączne podatki były rozliczane pod nazwiskiem męża, co powoduje iż żona nie jest identyfikowana jako podatnik. Na przykład brytyjski podatek dochodowy aż do 1990 roku upoważniał wyłącznie męża do rozliczania wspólnego zeznania podatkowego, podobnie jak francuski do 1983 roku. Szwajcaria wciąż kontynuuje tę praktykę do dnia dzisiejszego.

D. Drugorzędna osoba zarabiająca

System wspólnego rozliczania z progresywnym rozkładem krańcowych stóp podatkowych może zniechęcać drugorzędną osobę zarabiającą, ponieważ drugorzędny dochód rozliczany jest przy najwyższej krańcowej stopie podatkowej dochodu pierwszorzędnego, a nie tak jak w systemie indywidualnego rozliczania, w którym podatek od drugorzędnego przychodu jest niepowiązany z podatkiem od dochodu pierwszorzędnego. Ten „podatek małżeński” w systemie łącznego rozliczania zazwyczaj postrzegany jest jako dotyczący kobiet. Inne cechy kodeksu podatkowego, takie jak odliczenia czy kredyty na wydatki związane z opieką nad dziećmi, również wiążą się z progresywnością rozkładu krańcowych stóp podatkowych i determinują ostateczne zobowiązania podatkowe i w ten sposób odgrywają rolę w determinowaniu ekonomicznych dostosowań do podatków.

Dyskryminacja drugorzędnych pracowników jest niejawną, ponieważ dotyczy tak samo mężów, jak i żon. W dzisiejszych czasach, w niektórych krajach znacząca liczba żon zarabia więcej niż ich mężowie (jednakże to nie rozwiązuje kwestii kto jest pierwszorzędną a kto drugorzędną osobą zarabiającą).

Ten typ ukrytej dyskryminacji jest obecny również w przypadku indywidualnego rozliczania podatku dochodowego, jednakże nie jako efekt rosnących krańcowych stóp podatkowych od dochodu płacowego, ponieważ opodatkowany jest indywidualny dochód każdego pracownika z jego/jej pracy. Może jednak mieć znaczenie w przypadku dochodu pozapłacowego lub dochodu z działalności gospodarczej (przedsiębiorstwa indywidualnego właściciela bądź spółki) oraz alokacji zwolnień i odliczeń.

Akademickie studia nad opodatkowaniem dochodów już od dłuższego czasu biorą pod uwagę różnice płci, rozważając różnice w podaży pracy kobiet i mężczyzn i implikacje tych różnic dla polityki ekonomicznej i społecznej. Te badania zgromadziły pewne dowody, że

elastyczność podaży pracy zamężnych kobiet, często uważanych za drugorzędny pracownika, jest wyższa niż zmiany podaży pracy żonatych mężczyzn (Triest, 1990). Normatywna implikacja tej analizy jest taka, że aby zminimalizować ciężar straty podatku dochodowego, *ceteris paribus*, zamężne kobiety powinny być opodatkowane według niższej stopy niż inni pracownicy.

Tabela 2	
Przykłady reformy uprzedzeń związanych z płcią	
Francja, 1983	Odejście od jednostronnego podpisywania zeznania podatkowego przez męża do podpisywania przez obydwu małżonków
Irlandia, 1993	Odejście od łącznego rozliczania w imieniu męża z opcją oddzielnego rozliczenia dochodu płacowego żony do wersji, w której żona jest pierwszorzędnym podatnikiem
Malezja, 1991	Odejście od systemu podatkowego, w którym dochód zamężnej kobiety przypisywany był jej mężowi, chyba, że wybrała ona rozdzielne rozliczenie, do systemu w którym mężowie i żony traktowani są jako oddzielne jednostki do opodatkowania w opcję wspólnego rozliczania
Holandia, 1984	Odejście od gwarantowania żonatemu mężczyźnie wyższej kwoty wolnej od podatku niż zamężnej kobiecie do równej kwoty wolnej od podatku
Republika Południowej Afryki, 1995	Odejście od stosowania wyższego rozkładu stóp podatkowych osobom samotnym i zamężnym kobietom niż żonatemu mężczyźnie do rozkładu ujednoczonego
Wielka Brytania, 1990	Odejście od wspólnego rozliczania w imieniu męża z opcją oddzielnego rozliczenia dochodu płacowego żony do indywidualnego rozliczania

E. Reformy na całym świecie

Tabela 2 prezentuje niektóre przykłady reform jawnych uprzedzeń związanych z płcią przeprowadzone w ostatnich latach. Niektóre systemy podatkowe przeszły do całkowitej neutralności względem płci, podczas gdy inne przesunęły się tylko w tym kierunku.

1. Europa kontynentalna

W Europie neutralność systemu podatkowego względem płci osiągnęła znaczącą pozycję w latach 80. XX wieku. Raport z 1984 roku (Wspólnota Europejska 1985a) zbadał, czy

systemy podatkowe Wspólnot Europejskich były neutralne ze względu na uczestnictwo kobiet w sile roboczej. Głównym zmartwieniem była wyższa krańcowa stopa podatkowa nakładana na drugorzędą osobę zarabiającą w systemie łącznego rozliczania, będąc tym samym czynnikiem zniechęcającym kobiety do podjęcia pracy. Raport kończył się identyfikacją kilku głównych obszarów w istniejących europejskich systemach podatkowych, które miały niekorzystny wpływ na ciężar opodatkowania zamężnych kobiet, włączając w to ogólny system zagregowanego (łącznego) opodatkowania; sposób gwarantowania *a priori* kwoty wolnej d podatku czy zwolnień podatkowych mężowi; brak zwolnień, czy odliczeń kosztów poniesionych na opiekę nad dzieckiem czy pomoc domową, gdy obydwój małżonkowie pracują poza domem; niemożność zadeklarowania przez kobiety w celach podatkowych ich własnych dochodów; odpowiedzialność małżonka za niepłacenie podatku; ograniczenia dotyczące wysokości zarobków, które mogą być wypłacane przez mężów „pomagającej żonie”, poprzez nakładanie albo granic dochodu albo maksymalnych odliczeń od podatku z tego tytułu. Raport rekomendował system całkowicie niezależnego opodatkowania jako preferowane narzędzie osiągnięcia równego traktowania lub przynajmniej pozwolenie na opcję rozdzielnego szacowania.

Komitet Praw Kobiet Parlamentu Europejskiego (Wspólnota Europejska, 1985b), odnosząc się do wcześniejszych badań, podsumował, że europejskie systemy podatków dochodowych powinny ewoluować w kierunku osiągnięcia pewnych celów, takich jak między innymi obowiązkowy system niezależnego rozliczania dla męża i żony.

Niektórym pomysł, że neutralność ze względu na płeć w podatkach dochodowych wymaga rozdzielnego opodatkowania męża i żony może wydawać się radykalna. Z pewnością jawna dyskryminacja może zostać wyeliminowana bez rozdzielnego opodatkowania małżonków. Lecz to, czy eliminacja niejawnej dyskryminacji wymaga niezależnego opodatkowania jest kwestią dyskusyjną.

Niektórym pomysł, że neutralność ze względu na płeć w podatkach dochodowych wymaga rozdzielnego opodatkowania męża i żony może wydawać się radykalna.

W przeciwieństwie do konkluzji Komitetu, wielu komentatorów preferuje rodzinę jako jednostkę opodatkowaną bardziej niż osoby indywidualne, z powodu natury łącznej konsumpcji w gospodarstwie domowym. Nie widzą oni żadnego nieodłącznego konfliktu pomiędzy równością płci a łącznym opodatkowaniem. Pechman i Englehardt (1990) badają traktowanie rodziny w prawodawstwie dotyczącym podatków dochodowych w krajach uprzemysłowionych i odnajdują w nich liczne różnice jak i obszary podobne. Prawdopodobnie różnice te odzwierciedlają sądy wartościujące różnych społeczeństw dotyczące rodziny lub mogą po prostu odzwierciedlać inercję historyczną.

Ostatnimi czasy kilka krajów europejskich zreformowało swoje systemy podatkowe w celu wyeliminowania jawnej dyskryminacji płci. Przykładowo we Francji tylko mąż był upoważniony do podpisywania rozliczenia zwrotu podatku, podczas gdy kobieta podpisywała je wyłącznie wtedy gdy sama otrzymywała dochód płacowy. W Holandii kwota wolna od podatku przysługująca żonatemu mężczyźnie była znacznie wyższa niż ta przysługująca zamężnej kobiecie. Zostało to zmienione w 1984 roku na równe kwoty wolne od podatków z dodatkowym dodatkiem dla osób samotnych, par utrzymujących się z jednego dochodu itp.

2. Wielka Brytania i Irlandia

W Wielkiej Brytanii podjęto się przeprowadzenia zasadniczej reformy podatkowej w 1990 roku. Przed 1990 mąż był prawnie zobowiązany do rozliczenia podatku. Jeśli żona otrzymywała dochód płacowy i para wybrała opcję rozliczania rozdzielnego, cały dochód pozapłacowy przypisywany był mężowi. W 1990 reforma zamieniła podatek dochodowy na w pełni rozliczany indywidualnie.

Historia brytyjskiego podatku dochodowego przedstawia interesującą perspektywę na ewolucję postaw względem kobiet. Podatek dochodowy w Wielkiej Brytanii był po raz pierwszy wprowadzony w 1799 roku (Briggs, 1985). Przypisanie dochodu pary mężowi odzwierciedlało prawny status kobiety zamężnej i prawa własności tamtych lat. W 1894 roku, 12 lat po uchwaleniu Uchwały na temat Własności Kobiet Zamężnych w 1882 roku, która pozwalała kobiecie na utrzymania prawa do zarządzania i kontroli nad ich rozdzielną własnością i dochodami, wprowadzono klauzulę dotyczącą podatków, która kwalifikowała zarobki żon do tej samej kategorii ulg podatkowych, co osób samotnych, gdy łączny dochód pary był niższy niż 500 GBP. W 1918 roku została wprowadzona kwota wolna od podatków przysługująca żonatomu mężczyźnie a w 1982 roku wzrosła do poziomu 1,6 kwoty przysługującej osobie samotnej. Tak niedawno, jak w połowie lat 70. XX wieku, Urząd Skarbowy korespondował wyłącznie z mężczyznami, odmawiając kierowania bezpośrednich odpowiedzi do kobiet, które wysyłały listy. Ponadto Urząd Skarbowy wysyłał zwroty podatków kobiet zamężnych ich mężom (Briggs, 1985, s. 244). Te praktyki były szeroko krytykowane, i Uchwała Finansowa z 1978 roku dała zamężnym kobietom prawo do otrzymywania zwrotów ich własnych podatków a Urząd Skarbowy rozpoczął bezpośrednie odpowiadanie kobietom zamężnym na ich pytania.

Te reformy okazały się jednak niewystarczające aby uciszyć krytykę. Kilka uznanych komitetów i naukowców zaczęło doradzać radykalną reformę systemu podatku dochodowego od osób fizycznych. Piszący w tym czasie Kay i King (1980, s. 206) zauważyli: „Brytyjski system podatkowy opiera się o zasadę zależności. Dochód żony jest po prostu traktowany, jakby był dochodem męża, a rozpoznanie ciężaru, jaki to powoduje, upoważnia do specjalnie wzmocnionego dodatku. Presja społeczna doprowadziła do dwóch ważnych modyfikacji. Żona została upoważniona do osobistego dodatku wynikającego z jej własnych dochodów. Pary mogły wybrać opcję rozdzielnego opodatkowania swoich dochodów (ale ponieważ traciły specjalny dodatek na żonatego mężczyznę, rzadko okazywało się to korzystne).”

W 1988 roku powstaje nowe prawo, które wchodzi w życie w 1990 roku, stanowiące że wszyscy podatnicy rozliczają się oddzielnie na zasadach indywidualnych, tak z dochodu płacowego, jak i dochodów inwestycyjnych. Dodatek dla „żonatego mężczyzny” dla par obowiązywał do 1993 roku, kiedy to został zamieniony na dodatek, który można swobodnie przenosić między małżonkami.

Irlandia posiada podatek dochodowy od osób fizycznych wprowadzony z tej samej tradycji i chociaż ewoluował w tym samym kierunku co system brytyjski ostatnimi czasy, nie osiągnął jeszcze neutralności ze względu na płeć. Gdy mąż i żona oceniani są łącznie, dochód żony wciąż traktowany jest jak dochód męża. Jednakże dzisiaj żona „będzie traktowana jako pierwszorzędną osobą zarabiającą, jeśli jej dochód całkowity przerośnie dochód jej męża a para pobrała się po 6 kwietnia 1993 roku lub wybrała tego rodzaju rozwiązanie”. Mąż rozliczający się łącznie wciąż jest upoważniony do dodatku dla żonatego mężczyzny (International Bureau of Fiscal Documentation, 1995a, s. 33).

3. *Stany Zjednoczone*

W przeciwieństwie do brytyjskiego podatku dochodowego, amerykański podatek dochody nigdy nie zawierał jawnej dyskryminacji płci (poza jednym wyjątkiem, w pewnym momencie istniała w nim drobna różnica w kwocie zwolnionej od podatku na rzecz opieki nad dzieckiem). Niemniej w przeciągu lat, problem odpowiedniego traktowania dochodu rodziny często był tematem debaty a kodeks podatkowy zmieniał się w tym czasie w kwestii jak traktować pary i osoby indywidualne.

W 1913 roku Stany Zjednoczone uchwaliły podatek dochodowy od osób prywatnych. Oryginalnie podatek opierał się na rozliczeniach indywidualnych, z większymi zwolnieniami dla osób pozostających w związkach małżeńskich, niż dla osób samotnych. Problem pojawił się w chwili zastosowania podatku, ponieważ w różnych stanach odmiennie traktowano własność małżeńską. W tych stanach, które stosowały tradycję brytyjskiego systemu prawnego, żonaty mężczyzna z niepracującą żoną wypełniałby jedno zeznanie podatkowe wykazując pełny dochód gospodarstwa domowego, podczas, gdy w stanach gdzie opierano się o tradycję prawa cywilnego dochód taktowano jak „wspólność majątkową”, do której każde z małżonków miało oficjalnie zdefiniowane uprawnienia. W stanach z wspólnością majątkową Sąd Najwyższy zasądził, że pary mogą dzielić swój łączny dochód po równo i oddawać rozdzielne federalne zeznania podatkowe oraz płacić niższe podatki. Niektóre ze stanów z prawem brytyjskim zaczęły uchylać rozwiązania oparte o wspólność majątkową, aby zyskać podobne udogodnienia dla swoich mieszkańców.

Dzisiaj, amerykański kodeks podatkowy jest korzystniejszy dla par z jedną osobą zarabiającą niż par z dwoma osobami zarabiającymi, a w niektórych przypadkach jest bardziej korzystny dla par małżeńskich niż dla pojedynczych podatników.

Po długiej debacie legislacyjnej w 1948 roku Kongres zamienił system na oparty o rozliczanie rodzin, tworząc nowy rozkład dla par małżeńskich rozliczających się łącznie z kwotami dwukrotnie wyższymi niż te obowiązujące dla osób samotnych. To stworzyło znaczącą korzyść podatkową dla par małżeńskich z jedną osobą zarabiającą. W 1952 roku Kongres wprowadził inny rozkład dla gospodarstw domowych z jednym żywicielem rodziny z osobami zależnymi, z kwotami umieszczonymi pomiędzy tymi przeznaczonymi dla osób rozliczających się łącznie i pojedynczo. W 1969 roku, gdy samotny podatnik otrzymał nieco bardziej korzystny rozkład podatków niż pary małżeńskie, wprowadzono czwarty rozkład dla par małżeńskich rozliczających się rozdzielnie, który w większości przypadków był dla nich niekorzystny. Od tamtej pory wprowadzano modyfikacje dotyczące względnych obciążeń różnych rozkładów, wraz z wprowadzeniem oraz ostatecznym zniesieniem odliczeń dla podwójnie zarabiających (Nelson, 1991).

Dzisiaj, amerykański kodeks podatkowy jest korzystniejszy dla par z jedną osobą zarabiającą niż par z dwoma osobami zarabiającymi, a w niektórych przypadkach jest bardziej korzystny dla par małżeńskich niż dla pojedynczych podatników, podczas gdy w innych jest odwrotnie, w zależności od podziału dochodów pomiędzy małżonków.

4. *Kraje rozwijające się*

Dyskryminacja płci jest ewidentna w systemach podatkowych krajów rozwijających się. Najbardziej oczywistą formą dyskryminacji, szeroko rozpowszechnioną na całym świecie,

jest przypisywanie dochodu zamężnych kobiet ich mężom i ściąganie podatku w ich imieniu w przypadku każdego nieceduralnych podatków dochodowych, chociaż wiele krajów pozwala na rozdzielną szacowanie dochodu płacowego żony.

Reforma również miała miejsce w niektórych krajach rozwijających się. Aż do 1995 roku południowo-afrykański system podatkowy używał innych rozkładów stóp podatkowych dla osób pozostających w związkach małżeńskich, a innych dla osób samotnych i zamężnych kobiet, z wyższymi stopami nakładanymi na osoby samotne i zamężne kobiety. W 1995 roku stopy zostały ujednolicone.

W 1991 roku Malezja zmieniła system podatkowy, w którym dochód zamężnych kobiet przypisywano ich mężom, poza sytuacją, gdy kobieta wybierała rozdzielną szacowanie, na system, gdzie mężowie i żony traktowani są jak rozdzielną jednostki podlegające opodatkowaniu. Warto zaznaczyć, iż dochód żony wciąż rozliczany jest w podatku męża, a wspólne rozliczanie jest wciąż dozwolone.

F. Normy socjalne w krajach rozwijających się

Niektóre kraje rozwijające się zapewniają jawne zabezpieczenia w kodeksie podatkowym dotyczącym podatków dochodowych, które rozróżniają mężczyzn od kobiet, aby dopasować typowe układy społeczne lub zachęcić do określonego zachowania społecznego. Według niektórych te zabezpieczenia nie są dyskryminujące, lecz po prostu odzwierciedlają przeważające normy społeczne, podczas gdy dla innych, praktyki te pomagają usankcjonować poniżającą rolę kobiet w społeczeństwie.

Przykładowo, niektóre kraje rozwijające się uważają rozszerzoną rodzinę za jednostkę podlegającą opodatkowaniu, gdyż tego typu układ rodzinny jest typową relacją społeczną. „Niepodzielona rodzina hinduska” składa się z wszystkich męskich hinduskich potomków wywodzących się w linii męskiej od jednego przodka, ich żon i niezamężnych córek. Najstarszy męski członek z zasadzie kontroluje rodzinę. W Indiach i innych krajach azjatyckich ze znaczną populacją hinduską, hinduska rodzina niepodzielona może stanowić jednostkę podlegającą opodatkowaniu.

Kilka krajów rozwijających się, szczególnie tych z wpływami religii islamskiej, posiada klauzule w swoich kodeksach podatkowych dotyczące wielu żon jednego męża (choć żaden kraj nie posiada klauzul dotyczących wielu mężów jednej żony). Na przykład Nigeria wykorzystuje system podatków dochodowych, który zapewnia bardziej szczerze traktowanie pierwszej żony niż następnym.

Pakistan jest rzadkością wśród krajów jawnie dyskryminując na rzecz kobiet, przyznając pracującej kobiecie wyższą kwotę podstawowego zwolnienia niż mężczyźnie. Indie również gwarantują preferencyjne traktowanie kobiet w swoim podatku dochodowym.

Singapur posiada najbardziej egzotyczny system podatków dochodowych. Jest on wyjątkowy w kwestii jawnego różnicowania płci poprzez wbudowanie w podatek dochodowy ulg na dziecko. Zamężna kobieta może wybrać rozdzielną szacowanie jej całkowitych dochodów. Ma ona prawo do dodatkowych odliczeń „jeśli wybrała opcję rozliczania się z podatków w swoim własnym imieniu i zaliczyła co najmniej trzy przedmioty za jednym razem podczas egzaminów na Ogólny Dyplom Edukacyjny lub uzyskała jego ekwiwalent, lub posiada wyższe wykształcenie”. Te odliczenia są także dostępne dla wdów, rozwódek, kobiet zamężnych żyjących w separacji ze swoimi mężami. Odliczenia uzależnione są od liczby dzieci i wyliczane są jako procent dochodu uzyskanego przez matkę. Rabat otrzymuje się za

urodzenie drugiego i następnych dzieci, a kwota maleje wraz z rosnącym wiekiem matki drugiego dziecka (International Bureau of Fiscal Documentation, 1995b, s. 73-75).

G. Prawne podstawy uprzedzeń związanych z płcią

Czy istnieją usankcjonowane prawnie podstawy dyskryminacji pomiędzy kobietami i mężczyznami w kodeksach podatkowych? Można dowodzić, że różnice w przeciętnych oczekiwaniach co do długości życia występujące pomiędzy kobietami i mężczyznami dostarczają usprawiedliwienia takich różnic w kodeksach podatkowych dla określonych celów. Na przykład w kodeksie podatkowym Stanów Zjednoczonych możliwe są odpisy od podatku z powodu dobroczynnych darowizn, które przybierają formę przekazania własności po śmierci podatnika, nawet pomimo użytkowania przekazanej własności i czerpania z niej dochodu aż do śmierci podatnika. W chwili darowizny, podatnik otrzymuje zwolnienie oparte o zdyskontowaną wartość obecną przedmiotu darowizny, powiązaną z oczekiwaną długością życia podatnika. Przykładowo kobieta, która przekazuje w formie darowizny swoją własność w wieku lat 60 zgodnie z oczekiwaną długością życia ma przed sobą 25 lat, podczas gdy mężczyzna miałby tylko 20; analogicznie jej darowizna będzie dyskontowana w perspektywie 25+letniej, podczas gdy jego w 20-letniej.

Można dowodzić, że różnice w przeciętnych oczekiwaniach co do długości życia występujące pomiędzy kobietami i mężczyznami dostarczają usprawiedliwienia takich różnic w kodeksach podatkowych dla określonych celów.

Podobne kwestie pojawiają się w przypadku emerytur i dochodów z rent. Zazwyczaj, gdy taka forma oszczędności gwarantuje odroczenie opodatkowania, wymaga się aby podatnicy rozpoczęli wykorzystywanie emerytury lub renty w pewnym wieku, tak aby rząd mógł odzyskać część podatku z tego dochodu. Mężczyźni mogą być zobowiązani do otrzymywania większej części całej sumy co roku, zaczynając od wieku otrzymania, ponieważ oczekiwania co do ich długości życia są gorsze. Różnice w oczekiwanych długościach życia pomiędzy kobietami i mężczyznami mogą również dostarczyć argumentów na rzecz stosowania różnych stóp podatkowych w systemie ubezpieczeń społecznych dla kobiet i dla mężczyzn, zapewniając w ten sposób różne świadczenia z podobnych historii wpłat, lub wiążąc opłaty podatkowe ze świadczeniami na podstawie różnych równań.

II. Podatki od produktów

Podatki od konsumpcji są, pod względem ilościowym, kluczową częścią systemów podatkowych większości krajów. W wielu krajach uprzemysłowionych i rozwijających się, podatki te zyskały na znaczeniu ostatnimi czasy (Tanzi, 1987; Stotsky, 1995). Zakres, w którym zmieniają wzorce konsumpcyjne (oraz podaź pracy) może mieć potencjalnie znaczące implikacje dla relacji płci.

Podatki od produktów i usług, takie jak podatek od wartości dodanej (VAT), podatek od sprzedaży detalicznej, czy akcyza, raczej nie pokazują jawnych uprzedzeń dotyczących płci, ponieważ zobowiązanie podatkowe jest tworzone w oparciu o zakup lub produkcję dobra. Chociaż możliwym wydaje się być wprowadzenie takiego uprzedzenia poprzez ustanowienie podatku opartego o zakup dobra tylko w przypadku, gdy kupuje je kobieta (lub mężczyzna),

lecz taka dyskryminacja nie pojawia się w praktyce. To samo jest prawdziwe w przypadku podatków nakładanych na handel zagraniczny, takich jak cła. Przy zastosowaniu podatków od handlu zagranicznego też nie objawiają się jawne uprzedzenia związane z płcią. W praktyce jednak podatki te nie są neutralne ze względu na płć i mogą zawierać pewne niejawne uprzedzenia. Te ukryte uprzedzenia prawie w ogóle nie zostały rozpoznane. Chociaż jest to jedna z najstarszych kwestii w finansach publicznych, studia nad optymalnym opodatkowaniem dóbr ignorowały przykładowo kwestie relacji płci (Auerbach, 1985).

Palmer (1995) wskazuje, że możliwy jest postęp w „równości płci” oparty o zaadoptowanie podatku VAT (lub, w zasadzie, jakiegokolwiek innego podatku) w miejsce opłat za usługi, które wydają się szczególnie korzystne dla kobiet, takich jak edukacja, czy opieka zdrowotna; w istocie poszerzałoby to zasięg kosztów tych usług na ogólną społeczność podatników z wąskiego grono bezpośrednio korzystających z tych usług.

Należy skupić uwagę na ustalaniu istoty uprzedzeń niejawnych w preferencyjnym traktowaniu i wpływie na konsumentów.

A. Szeroko-stosowany podatek od produktów i usług

Istnieje wiele sposobów, w jakie mogą być manifestowane ukryte uprzedzenia w podatku VAT lub innych szeroko-stosowanych podatkach konsumpcyjnych. Jednym sposobem jest wybór zakresu podatku. Podatki takie, chociaż z założenia dotyczą szeroko definiowanej konsumpcji, zazwyczaj gwarantują wyjątki lub obniżone stawki na niektóre formy konsumpcji. Na przykład, z podatku VAT lub podatku od sprzedaży detalicznej niektóre dobra mogą być zwolnione a od innych pobiera się stawkę obniżoną lub 0%. Preferencje podatkowe mogą również dotyczyć określonych kupujących lub producentów, takich jak instytucje non-profit, czy rządowe. Istotną kwestią jest to, czy te preferencyjne traktowanie wywołuje jakies ukryte uprzedzenia w tych podatkach.

B. Niejawne uprzedzenia poprzez zróżnicowaną konsumpcję

Zazwyczaj uważa się, że ciężar podatku VAT, czy innych szeroko-stosowanych podatków konsumpcyjnych spada na końcowego konsumenta. W konsekwencji każde preferencyjne traktowanie poszczególnych produktów czy producentów przesuwane jest na konsumenta. Dlatego też należy skupić uwagę na ustalaniu istoty uprzedzeń niejawnych w preferencyjnym traktowaniu i wpływie na konsumentów (to nie byłoby prawdziwe w odniesieniu do podatków, których ciężar nawet w niewielkiej części spadał by na producentów, takich jak podatek dochodowy od osób prawnych). Zazwyczaj traktowanie preferencyjne odnosi się do tych dóbr i usług, które uważane są za niezbędne, a więc żywność i opieka medyczna, oraz tych dóbr i usług, które z powodów administracyjnych są trudne do opodatkowania, takich jak usługi finansowe.

Uprzedzenia niejawne mogą wynikać ze zróżnicowanych wzorców konsumpcyjnych kobiet i mężczyzn, chociaż dokładna natura tych ukrytych uprzedzeń jest trudna do zdefiniowania. Kwestia jest bardziej skomplikowana, gdyż takie dobra są zazwyczaj kupowane w ramach gospodarstwa domowego, które składa się tak z kobiet, jak i mężczyzn. Uprzedzenia niejawne wynikają z założenia, że kobiety i mężczyźni tworzą gospodarstwo

domowe, a swoją użyteczność z konsumpcji czerpią rozdzielnie. To oczywiście stoi w sprzeczności do przyjętego poglądu na kwestie podejmowania decyzji w gospodarstwie domowym, według którego gospodarstwo domowe może być traktowane jako podmiot maksymalizujący użyteczność. Ta koncepcja maksymalizacji użyteczności przez gospodarstwo domowe sugeruje, że nie istnieją uprzedzenia niejawne, gdyż korzyści z konsumpcji członków gospodarstwa domowego nie można rozdzielić w funkcji użyteczności, a więc rozłączenie poszczególnych członków gospodarstwa pozostaje jest nieistotne. Pogląd ten być może konieczny jako narzędzie upraszczania prac teoretycznych i empirycznych, w oczywisty sposób nie odzwierciedla rzeczywistego zachowania gospodarstwa domowego.

Podczas gdy konsumpcja poszczególnych członków gospodarstwa domowego ma ogólnie rzecz biorąc pewne wspólne aspekty, ma również aspekty rozdzielnie. Zachowania gospodarstwa domowego przy podejmowaniu decyzji, co wyraźnie wiąże się z rozważaniami nad składem i rozmiarem gospodarstwa, były badane tak w kontekście teoretycznym, jak i empirycznym. W kontekście teoretycznym, najnowsze badania przyjęły modele negocjacyjne dla gospodarstw domowych, aby wykazać optymalny popyt na dobra i podaż pracy (Chiappori, 1988). W kontekście empirycznym, różne badania wyliczały wpływ składu gospodarstwa domowego na wydatki i decyzje dotyczące podaży pracy (Denton i Muellbauer, 1980; Blundell i Walker, 1982; Browning i inni, 1994; Bourguignon i inni, 1993; Manser, 1993; Thomas, 1993; Subramanian, 1996). Te badania empiryczne nie są jednolite w swoich wnioskach; niemniej, stanowczo wykazują, że kompozycja gospodarstwa domowego wpływa na wydatki tegoż gospodarstwa i decyzje co do podaży pracy oraz wrażliwość na zmiany cen i dochodów – w zasadzie, elastyczności zależą od płci. Badania te nie wyciągały żadnych wniosków normatywnych, czy pozytywnych w kwestiach opodatkowania dóbr, chociaż robiły to dla opodatkowania dochodu płacowego.

Jeśli zakłada się, że zakupy towarów niezbędnych dla gospodarstwa domowego są domeną kobiet i pewna część dochodu gospodarstwa domowego jest przekazywana na ten cel, wtedy obniżona stopa podatkowa na te niezbędne dobra może doprowadzić do wzrostu wielkości udziału w dochodzie gospodarstwa domowego, nad którym kobieta posiada kontrolę.

Rozważmy, na przykład, konsekwencje, jeśli kobieca konsumpcja żywności i opieki zdrowotnej będzie nieproporcjonalna to tej dla mężczyzn. Wskazywałoby to, że podatek faworyzujący te dobra zawierałby w sobie uprzedzenie niejawne względem mężczyzn. Niemniej w kontekście budżetu gospodarstwa domowego, to preferencyjne opodatkowanie może wywołać realokację zasobów wewnątrz gospodarstwa z różnymi konsekwencjami dla obu płci. Jeśli zakłada się, że zakupy towarów niezbędnych dla gospodarstwa domowego są domeną kobiet i pewna część dochodu gospodarstwa domowego jest przekazywana na ten cel, wtedy obniżona stopa podatkowa na te niezbędne dobra może doprowadzić do wzrostu wielkości udziału w dochodzie gospodarstwa domowego, nad którym kobieta posiada kontrolę. Udział ten nie musi jednak pozostawać stały, w przypadku zmiany systemu podatkowego. Może zdarzyć się tak, iż zyski osiągnięte z preferencyjnego opodatkowania dóbr niezbędnych przyczynią się do wzrostu udziału w dochodzie wydatków na dobra zbędne. Konieczne byłoby więc zrozumienie natury podejmowania decyzji w gospodarstwie domowym i tego, w jaki sposób zmiany w systemie podatkowym wywołują przesunięcia w konsumpcji członków gospodarstwa domowego.

C. Niejawne uprzedzenia poprzez różne zastosowanie do podatników

Preferencyjne traktowanie poszczególnych konsumentów lub producentów w systemie podatku VAT lub innych szeroko-stosowanych podatków konsumpcyjnych również zazwyczaj może implikować brak neutralności płci, lecz tak jak w przypadku preferencyjnego traktowania szczególnych produktów i usług, ten brak neutralności może być trudny do wykazania. Przykładowo, jeśli instytucja *non profit* dostarcza usługę, która nieproporcjonalnie korzystniej wpływa na ubogich, a na ubogich w nieproporcjonalny sposób składają się gospodarstwa, w których głową rodziny jest kobieta, w ten niejawny sposób, preferencyjne traktowanie instytucji *non profit* powoduje dyskryminację na rzecz kobiet i dzieci.

D. Selektywne podatki od dóbr i usług

Akcyza i inne selektywne podatki od dóbr i usług, które zazwyczaj dotyczą takich dóbr, jak alkohol, tytoń, czy produkty oparte na ropie naftowej, czy pewne dobra luksusowe, jak biżuteria i samochody. Tak, jak w przypadku szeroko-stosowanych podatków konsumpcyjnych, również i te podatki w zasadzie nie zawierają jawnych uprzedzeń odnoszących się do płci. Akcyza wydaje się mieć bardziej oczywiste niejawne uprzedzenia niż szeroko-stosowane podatki konsumpcyjne. Na przykład, akcyza jest nakładana według wyższej stawki na alkohol i tytoń, które w przeważającej mierze są konsumowane przez mężczyzn. Dlatego też, tak jak w przypadku szeroko-stosowanych podatków konsumpcyjnych, akcyza może być postrzegana jako posiadająca niejawne uprzedzenia względem mężczyzn. Niemniej, w kontekście budżetu gospodarstwa domowego, podatki te powodują zmiany w konsumpcji również i innych dóbr, co może zmniejszać zakres tej dyskryminacji mężczyzn. Załóżmy przykładowo, że niewyrównana elastyczność cenowa konsumpcji alkoholu przez mężczyzn równa jest zeru. Podatek nałożony na alkohol ograniczy dochód realny dostępny dla gospodarstwa domowego, jednocześnie nie obniżając konsumpcji alkoholu. Jeżeli alkohol ten jest konsumowany głównie przez mężczyzn w gospodarstwie domowym, podatek ten doprowadzi do ograniczenia konsumpcji innych dóbr przez mężczyzn, jak również i całkowitą konsumpcję dóbr i usług przez kobiety. I znowu zrozumienie natury podejmowania decyzji przez gospodarstwa domowe jest kluczowe dla zrozumienia ostatecznych efektów tych podatków.

III. Podatki handlowe

Podatki nakładane na handel zagraniczny mają elementy szeroko-stosowanych podatków konsumpcyjnych, jak i podatków typu akcyza, ponieważ zazwyczaj stosowane są do szerszej gamy produktów niż akcyza, lecz stosują wiele różnych stóp podatkowych względem różnych produktów i w największym stopniu opodatkowane są te same produkty, które podlegają najwyższym stawkom akcyzy. W związku z tym, mogą również posiadać uprzedzenia względem mężczyzn, jakkolwiek niejawne uprzedzenia są trudniejsze to wykazania ponieważ różnią się znacznie w zależności od kraju i często są bardziej skomplikowane, gdy chodzi o rabaty, czy preferencyjne traktowanie określonych dóbr.

W wielu krajach, cła importowe są zasadniczym elementem systemu podatkowego i w jasny sposób wpływają na schematy rozwoju gospodarczego. Jedną ze słabo przebadanych kwestii jest to, czy typowe stosowanie ceł importowych wykazują tendencję do faworyzowania przemysłów zatrudniających głównie kobiety bądź mężczyzn. Cła importowe w krajach uprzemysłowionych, które dyskryminują producentów importowanych słabo-

przetworzonych dóbr często okazują się uprzedzone względem kobiet, ponieważ często to kobiety właśnie stanowią znaczną część pracowników fabryk w krajach o niskim dochodzie. Cła importowe w krajach rozwijających się mogą przesunąć rozwój w sposób, który będzie faworyzował kobiety, lub wpływał na nie niekorzystnie.

IV. Podatki dochodowe od osób prawnych

Podatki dochodowe od osób prawnych dotyczą firm, a więc raczej nie wykazują jawnych uprzedzeń względem płci. Byłaby to praca bez skutku, gdyby ktoś chciał odnaleźć kodeks podatkowy odnoszący się do podatku dochodowego od osób prawnych, który w jawny sposób różnicowałby opodatkowanie firm zarejestrowanych przez kobiety w stosunku do firm zarejestrowanych przez mężczyzn. Można jednak wykazać pewne wzorce niejawnych uprzedzeń, w zależności od postrzeganego zakresu i skutków behawioralnych opodatkowania dochodów od osób prawnych. Zakres podatku dochodowego od osób prawnych jest oczywiście dobrze przebadanym obszarem, a wnioski wyciągnięte na podstawie tych badań pozostają niejednoznaczne w kwestii ogólnego zasięgu i skutków behawioralnych opodatkowania dochodów osób prawnych, chociaż dowody sugerują, że podatki te częściowo ponoszone są przez właścicieli kapitału, a częściowo przez konsumentów (Kotlikoff i Summers, 1987). Nie usiłowano powiązać tych skutków wyraźnie z relacjami płci. Preferencyjne traktowanie pewnych przemysłów w ewidentny sposób wpływa na rozwój przemysłowy i, podobnie jak w przypadku ceł, możliwe jest zróżnicowanie jego zasięgu względem kobiet i mężczyzn.

V. Wnioski

Dopiero niedawno obszar finansów publicznych w pełni docenił znaczenie uprzedzeń dotyczących płci w polityce ekonomicznej i społecznej. Uprzedzenia związane z płcią w systemach podatkowych jest z tego powodu owocną dziedziną badań. Wiele narodów starało się wyeliminować zarówno jawne, jak i niejawnie uprzedzenia względem płci w systemach podatkowych, podczas gdy inne osiągnęły niewielki postęp w tej kwestii. Zróżnicowanie norm społecznych bez wątpienia doprowadzić będzie do różnic w poglądach co do tego, czym jest dyskryminacja i co do potrzeby zmian.

Przekład Anna Zachorowska-Mazurkiewicz

Bibliografia:

- Auerbach, Alan J., „The Theory of Excess Burden and Optimal Taxation,” *Handbook of Public Economics*, red. Alan J. Auerbach i Martin Feldstein (Amsterdam: North-Holland, 1985), Vol. I, s. 61-127.
- Blundell, Richard i I. Walker, „Modelling the Joint Determination of Household Labour Supplies and Commodity Demands.” *The Economic Journal*, Vol. 92 (Czerwiec 1982), s. 351-64.
- Bourguignon, Francois, M. Browning, P-A. Chiappori i V. Lechene, „Intra Household Allocation of Consumption: A Model and Some Evidence From French Data,” *Annales d'économie et de Statistique*, No. 29 (1993), s. 137-156.
- Briggs, Norma, „Individual Income Taxation and Social Benefits in Sweden, the United Kingdom, and the U.S.A.: A Study of Their Interrelationships and Their Effects on Lower-Income Couples and Single Heads of Household,” *Bulletin of the International Bureau of Fiscal Documentation* (Czerwiec 1985), s. 243-61.
- Browning, Martin, F. Bourguignon, P-A. Chiappori i V. Lechene, „Income and Outcomes: A Structural Model of Intrahousehold Allocation,” *Journal of Political Economy*, Vol. 102, No. 6 (1994), s. 1067-96.
- Chiappori, Pierre-Andre, „Rational Household Labor Supply,” *Econometrica*, Vol. 56 (Styczeń 1988), s. 63-90.
- Deaton, Angus i J. Muellbauer, *Economics and Consumer Behavior* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).
- European Communities (1985a), „The EC Commission on Income Taxation and Equal Treatment for Men and Women – Memorandum of 14 December 1984 presented to the EC Council,” *Bulletin of the International Bureau of Fiscal Documentation*, Vol. 39, No. 6 (czerwiec 1985), s. 262-66.
- _____. (1985b), „Income Taxation and Equal Treatment for Men and Women,” *Bulletin of the International Bureau of Fiscal Documentation*, Vol. 38, No. 11 (Listopad 1985), s. 501-07.
- Feenberg, Daniel R. i H.S. Rosen, „Recent Developments in the Marriage Tax,” *National Tax Journal* Vol. 48, No. 1 (Marzec 1995), s. 91-101.
- International Bureau of Fiscal Documentation (1995a), „Taxation and Investment in Asia and the Pacific” (Singapote, Marzec 1995).
- _____. (1995b), „Taxation of Individuals in Europe” (Irland, Wrzesień 1995).
- Kay, John A. i M.A. King, *The British Tax System* (Oxford: Oxford University Press, 2nd ed., 1980).
- Kotlikoff, Laurence, i L. Summers, „Tax Incidence”, *Handbook of Public Economics*, red. Alan J. Auerbach i Martin Feldstein (Amsterdam: North-Holland, 1985), Vol. II, s. 1043-92.
- Manser, Marilyn E., „The Allocation of Consumption by Married-Couple Families in the U.S.: An Analysis Conditioning on Labor Supply,” *Annales d'économie et de Statistique*, No. 29 (1993), s. 82-108.

Munnell, Alicia H., "The Couple versus the Individual under the Federal Personal Income Tax," *The Economics of Taxation*, red. Henry J. Aaron i Michael J. Boskin (Washington D.C.: The Brookings Institution, 1980), s. 247-78.

Nelson, Julie A., "Tax Reform and Feminist Theory in the United States: Incorporating Human Connection," *Journal of Economic Studies*, Vol. 18, No. 5/6 (1991), s. 11-29.

O'Neill, June, "Family Issues in Taxation," *Taxing the Family*, red. Rudolph G. Penner (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1983), s. 1-22.

Palmer, Ingrid, "Public Finance From a Gender Perspective," *World Development*, Vol. 23, No. 11 (1995), s. 1981-86.

Pechman, Joseph A., i G.V. Engelhardt, "The Income Tax Treatment of the Family: An International Perspective," *National Tax Journal*, Vol. 43, No. 1 (Marzec 1990), s. 1-22.

Stotsky, Janet G., "Summary of the IMF Tax Policy Advice", *Handbook of Tax Policy*, red. Parthasarathi Shome (Washington D.C.: International Monetary Fund, 1995), s. 279-84.

Subramanian, Ramesh, "Gender-Bias in India: The Importance of Household Fixed Effects," *Oxford Economic Papers*, Vol. 48 (1996), s. 280-99.

Tanzi, Vito, "Quantitative Characteristics of the Tax Systems of Developing Countries," *The Theory of Taxation for Developing Countries*, red. David M. Newbery i Nicholas H. Stern (New York: Oxford University press, 1987), s. 205-41.

Thomas, Duncan, "The Distribution of Income and Expenditures Within the Household," *Annales d'économie et de Statistique*, Vol. 29 (1993), s. 109-35.

Triest, Robert K., "The Effect of Income Taxation on Labor Supply in the United States," *Journal of Human Resources*, Vol. 25, No. 3 (1990), s. 491-516.